

Lublin, 24.07.2023 r.

Dr hab. Agata Małyska, prof. UMCS
CJKP UMCS, Lublin

UNIwersytet Warszawski
WYDZIAŁ POLONISTYKI
wpłynęło dnia 24.07.2023

**Recenzja pracy doktorskiej Pani mgr Urszuli Sieczkowskiej
pt. „Analiza pragmalingwistyczna pojęcia *naród* we współczesnej polszczyźnie”
napisana pod kierunkiem dr hab. Anny Cegięły, prof. UW**

Rozprawa doktorska mgr Urszuli Sieczkowskiej sytuuje się w kręgu badań pragmalingwistycznych, kierunku o charakterze interdyscyplinarnym, nieustannie rozwijającym się i poszerzającym zakres swojej tematyki. Zaletą recenzowanej pracy jest nie tyle poszerzanie obszaru badań, co zgłębianie tematyki istotnej we współczesnych badaniach językoznawczych o nachyleniu aksjologicznym. Jej celem jest naukowe poznanie określonego wymyka rzeczywistości społecznej poprzez badanie języka w użyciu, analizowanie nie tylko znaczenia, lecz także sensu naddanego, który możliwy jest do odkrycia poprzez uwzględnienie szerokiego kontekstu lingwistycznego i pozalingwistycznego (tu: ideologii). Autorka precyzyjnie opisuje swój warsztat metodologiczny. Jako cel stawia sobie analizę pojęcia *naród* różnie konceptualizowanego w zależności od czasów i sytuacji społeczno-politycznej. Uwidacznia się w tym stwierdzeniu słuszne założenie, że język jest zjawiskiem dynamicznym, a konteksty językowe podlegają nieustannym zmianom. Możliwe jest jednakże dostrzeżenie w tej zmienności pewnych prawidłowości, uwarunkowanych czynnikami zewnętrznymi, o czym Autorka pisze w końcowej części pracy. Analizy oparte są na danych systemowych, tekstach publicystycznych oraz badaniach ankietowych. Sposób podejścia do problematyki badawczej, wykorzystanie sprawdzonych empirycznie metod pracy oraz przywołanie koncepcji i pojęć (językowego obrazu świata, konceptualizacji, profilowania) wraz z ich twórcami świadczą o solidnym przygotowaniu teoretycznym.

Za trafną decyzję należy uznać zarówno usytuowanie badań w perspektywie pragmalingwistycznej, jak i oparcie analiz na koncepcji R. Langackera i J. Bartmińskiego. Ponadto, co należy podkreślić, zróżnicowanie podstawy materiałowej

jest reprezentatywne dla wysnucia miarodajnych wniosków (zabrakło jednak we wprowadzeniu wyraźnego określenia ilościowego i jakościowego tekstów publicystycznych wybranych do badań oraz informacji, czy dobór poszczególnych numerów był przypadkowy czy świadomy; można się z nimi zapoznać dopiero przy lekturze bibliografii).

Przedstawiona do recenzji rozprawa doktorska ma przejrzystą i logiczną kompozycję. Składa się z krótkiego wprowadzenia (s. 5-6), części teoretycznej (s. 7-24), części praktycznej (s.25-140), podsumowania (s. 141-143), a także abstraktu (s. 145-146) i bibliografii (s. 147-165).

Wprowadzenie zawiera zwięzłe i precyzyjne przedstawienie problematyki badawczej z m.in. ogólnie sformułowanym celem badań (profilowanie i konceptualizacja). W części teoretycznej Autorka omawia etymologię pojęcia *naród* oraz słownikowe i tekstowe znaczenie samego leksemu. Zwraca uwagę na to, jakie uwarunkowania historyczne i literackie wpłynęły na współczesne jego pojmowanie, a jednocześnie traktowanie jako wartości. Dostrzega korelację między definicjami słownikowymi leksemu „naród” a rozumieniem pojęcia *narodu* w przestrzeni publicznej (naród jako ogół mieszkańców danego terytorium oraz naród jako wspólnota kulturowa, społeczna i historyczna). W rozdziale tym Autorka doprecyzowuje cel swoich rozważań (s. 17), którym jest koncentracja na nieetycznych zachowaniach językowych związanych z kluczowym pojęciem, polegających na zawłaszczaniu i manipulacji. O ich nieetyczności świadczy intencja świadomego działania na szkodę drugiego człowieka. W części teoretycznej znalazło się także miejsce na – niezwykle ważne dla umocnienia analiz – przywołanie dorobku językoznawczego dotyczącego profilowania *narodu* i pojęć (nie: wyrazów jak jest w tytule rozdziału 4) pokrewnych we współczesnej polszczyźnie oraz typologii wartości J. Puzyniny. Na zakończenie tej części Autorka podaje przyjętą w pracy typologię dyskursu publicznego, będącą kompilacją propozycji J. Bartmińskiego, B. Żywickiej i M. Bednarczuk. Rozdział 4 stanowi główny trzon rozprawy i zawiera omówienie konceptualizacji kluczowego pojęcia w dyskursach: narodowo-prawicowym, nacjonalistycznym, kościelno-katolickim, liberalno-demokratycznym, lewicowym i feministycznym. Zabrakło tu jedynie uzasadnienia swojego wyboru typów dyskursu

(Autorka pomija w opisie inne propozycje, np. J. Bralczyka, K., Ożoga, K. Mosiołek-Kłosińskiej).

Z rozważań Autorki wynikają cenne wnioski: w dyskursach narodowo-prawicowym i nacjonalistycznym pojęcie *narodu* jest kategorią ideologiczną. W pierwszym związane jest z pojęciem *świadomości narodowej* i opiera się raczej na walce niż wspólnym budowaniu przyszłości. W drugim służy do budowania tożsamości narodowej, tutaj także niezwykle ważna jest figura wroga a dodatkowo wykluczanie Innego. Natomiast w dyskursie kościelno-katolickim omawiane pojęcie tworzy profil – nazwany przez Autorkę – terytorialno-religijno-kulturowym, kluczowe bowiem dla niego są: dziedzictwo kulturowe, wartości oparte na religii katolickiej oraz wspólne terytorium. Jeśli mowa jest o podziale świata na dwa obozy, to jest to świat naznaczony obecnością Boga i świat bez Boga. Jeszcze inny profil obecny jest w kolejnym dyskursie: liberalno-demokratycznym. To profil polityczno-społeczny, dla którego kluczowym pojęciem jest *wspólnota* i w którym zaznacza się ambiwalentny stosunek do narodu. W kolejnym dyskursie, lewicowym Autorka wyodrębnia profil socjalno-społeczny, dla którego ważna jest tolerancja i potrzeba akceptacji. W ten sposób dyskurs ten wyraźnie sytuuje się w opozycji do dyskursu narodowo-prawicowego, a także nacjonalistycznego. W ostatnim dyskursie, feministycznym pojęcie *narodu* jest antywartością, bytem nienowoczesnym, anachronicznym, a jeśli mowa jest w nim o wspólnocie, to zdominowanej przez mężczyzn.

Omawiając każdy z wyodrębnionych dyskursów, Doktorantka precyzyjnie opisuje sposoby i skutki nieetycznych zabiegów zawłaszczania przez przedstawicieli poszczególnych dyskursów pojęcia *narodu*, co prowadzi do instrumentalizacji samego pojęcia, a także deprecjacji przeciwnika, jego ośmieszenia, znieważenia a nawet wykluczenia ze wspólnoty. Mają one także negatywny wpływ na sam język, który ubożeje poprzez schematyczność i szablonowość. Opisując te zabiegi, Autorka bardzo sprawnie posługuje się terminologią językoznawczą (presupozycje, ironia, pytania retoryczne), wykorzystuje także pojęcia wspólne dla badań językoznawczych, politologicznych, socjologicznych (*syndrom oblężonej twierdzy*, *figura wroga*, *retoryka spisku*).

W rozdziale 4.7 Autorka dokonuje podsumowania typów dyskursów i wyodrębnionych profili, a także skorelowanych z nimi pojęć, postaw wobec *narodu*, połączeń leksykalnych, najczęściej stosowanych synonimów i odpowiada na pytanie „kto może należeć do narodu”. Z zestawienia tego jasno wynika, dla kogo pojęcie *narodu* jest wartością, a dla kogo antywartością oraz jakie zajmuje miejsce w hierarchii wartości deklarowanych. Stosowane synonimy (*wspólnota narodowa*, *Ojczyzna*, *społeczeństwo*) powtarzają się w różnych dyskursach, ale w każdym z nich nabierają odcieni znaczeniowych podporządkowanych danemu profilowi.

Wartościowy jest także kolejny, 5 rozdział pracy, który dobrze uświadamia złożoność i nieostrość aksjologiczną pojęcia *narodu* oraz fakt, że w omawianych dyskursach są obecne także elementy „ponad podziałami”, a więc wspólne, stanowiące podstawę identyfikacji Polaków, oparte na tradycji, historii oraz dumy z przynależności narodowej. Wśród nich najważniejsze są: poczucie tożsamości i identyfikacji społecznej, stąd też – jak można przypuszczać – analizie tych pojęć poświęcony jest rozdział 6. Przywołane w nim sondaże i wnioski z badań socjologicznych pokazują, że w świadomości społeczeństwa *naród* – inaczej niż na poziomie dyskursywnym – nie jest pojęciem, które dzieli i różnicuje, lecz stanowi wartość pozwalającą odpowiedzieć na pytanie: kim jestem?”. To konkluzja istotna dla rozważań kolejnej, praktycznej części pracy.

W ostatnim 7 rozdziale mamy związane przedstawienie wyników badań ankietowych dotyczących obrazu *narodu*, przeprowadzonych przez grupę lubelskich językoznawców w latach: 1990, 2000 i 2010 i ich skonfrontowanie z własnymi badaniami (2023 r.) przeprowadzonymi wśród 111 studentów Wydziału Polonistyki Uniwersytetu Warszawskiego, którzy odpowiedzieli na 5 pytań: czym jest *naród*, co stanowi o jego istocie, w jakich sytuacjach jest używany przez ankietowanych, kiedy ankietowani słyszą o *narodzie* oraz jakie warunki powinny być spełnione, by można było uznać, że ktoś należy do określonego *narodu*. W kolejnych partiach tego rozdziału Autorka skrupulatnie omawia wyniki badań. Dokonuje przy tym analizy ilościowej i jakościowej uzyskanych odpowiedzi, ilustruje je wykresami i przykładami. Na zakończenie pokazuje, jakie zmiany zachodziły w poszczególnych

aspektach (tabela 2, s. 130) – w zakresie hierarchii, sposobu rozumienia, a także omawia czynniki wpływające na współczesne rozumienie kluczowego pojęcia.

Przeprowadzone analizy doprowadziły Autorkę do interesującego wniosku na temat dwóch podstawowych zabiegów związanych z profilowaniem *narodu*: jego zawłaszczaniem w dyskursach prawicowych, a unieważnianiem – w liberalnych. Obydwa stanowią poważne zagrożenie dla rozumienia tej wartości. Badania ankietowe potwierdzają wyniki sondaży przytoczone w rozdziale 6: nie mają one bardzo dużego wpływu na podstawowy obraz *narodu* przeciętnego użytkownika języka polskiego.

Konkluzja

Ogólna ocena pracy wypada pozytywnie. Rozprawa jest wartościowa z uwagi na podjęcie niezwykle ważnej i aktualnej tematyki w obecnej dyskusji nad kształtem dyskursu publicznego, a zwłaszcza przejawów zachowań nieetycznych. Cele rozprawy są wyraźnie określone, a przeprowadzone wywody wyraźnie im podporządkowane. Doktorantka zapoznała się z literaturą przedmiotu i metod badawczych. Autorka sięgnęła do odpowiedniej literatury naukowej i podjęła także próby krytycznego wykorzystania dorobku badaczy. Zaproponowała swoją terminologię, może nie zawsze fortuną, jak np. „profil socjalno-społeczny” wyodrębniony w dyskursie lewicowym, charakteryzowany przez tolerancję i potrzebę akceptacji, nie umniejsza to jednak wartości samej pracy. Udowodniła umiejętność sprawnego posługiwania się odpowiednią terminologią naukową do przedstawienia i scharakteryzowania obserwowanych zjawisk językowych, które uporządkowała i znalazła dla nich uzasadnienie w rzeczywistości społecznej (ideologii, światopoglądach, systemie wartości, itp.). Przeprowadziła analizy w sposób interesujący i wyczerpujący, poparła je bogatą egzemplifikacją. Wymienione czynniki decydują o dużej wartości rozprawy i jej atrakcyjności poznawczej. Dodatkową zaletą pracy jest przystępność wykładu, logiczność i jasność wywodu, spójność wniosków oraz dbałość o formę językową.

Z pełnym przekonaniem stwierdzam, że praca Pani mgr Urszuli Sieczkowskiej spełnia warunki stawiane rozprawom doktorskim i może być podstawą do dalszych etapów przewodu doktorskiego.

Agata Malyska